

Biuletenio tematika ir tema

Kalbų politika

Biuletenio laidos antraštė, probleminis klausimas**Kalbų politika Lietuvoje: formuotojai ir įgyvendintojai, teisinė bazė, diskutuojama problematika****Esminiai žodžiai**

Kalbų politika, kalbos institucijos, valstybinės valdžios institucijos, įstatymų bazė

Serija ir registracijos numeris

ZA-2024-2

Leidimo data

2024-10-22

Leidimo vieta

Vilnius

Žanras Analitinė apžvalga Kita**Šaltiniai: kategorijos**

-
- Teisės aktai
-
- Politinė komunikacija
-
-
- Analitinių centrų kūriniai / leidiniai
-
- Žiniasklaidos turinys
-
-
- Socialinių tinklų turinys
-
- Statistiniai duomenys
-
- Mokslo darbai
-
-
- Metainformaciniai produktai
-
- Išviešinti slapti / privatūs duomenys

Šaltiniai: nuo - iki1992 10 25 -
2024 01 03**Šaltiniai: kalbos**

-
- Lietuvių k.
-
- Lenkų k.
-
-
- Anglų k.
-
- Kitos ES kalbos
-
-
- Rusų k.
-
- Kitos

Citavimui (APA stiliumi)Nacionalinė biblioteka, Informacijos analitikos skyrius (2024). *Kalbų politika Lietuvoje: formuotojai ir įgyvendintojai, teisinė bazė, diskutuojama problematika* (ZA-2024-2). Vilnius.**Kontaktiniai duomenys**

Informacijos analitikos skyrius; analitika@lnb.lt. Nacionalinė biblioteka, Gedimino pr. 51, 01109 Vilnius.

Turinio apžvalga

Šioje analitinėje apžvalgoje:

- aptariama sąvokos *kalbų politika* apibrėžtis ir koncepcija;
- nušviečiama kalbos priežiūros ir kalbų politikos formavimo sistema Lietuvoje - Valstybinė lietuvių kalbos komisija, Valstybinė kalbos inspekcija, savivaldybių kalbos tvarkytojai, valstybės valdymo institucijos, įstatymų leidėjai ir tvirtintojai;
- pristatomi svarbiausi kalbų politiką reguliuojantys įstatymai;
- lakoniškai peržvelgiamas viešasis diskursas dėl kalbų politikos krypčių valstybėje.

1. Įžanga

Kalbų politika yra viena iš šalies vidaus politikos dalių. Ji apima priemones, kuriomis valdžia reguliuoja kalbų vartoseną, jų statusą ir apsaugą šalies viduje. Šie kalbų politikos aspektai tiesiogiai veikia socialinius, kultūrinius ir edukacinius valstybės procesus, taip pat turi įtakos tautinių mažumų kalbiniais poreikiams, pilietinei integracijai ir visuomenės vienybei. Įvairiose šalyse, kuriose kalbų raida ir funkcionavimas reguliuojamas išorės subjektų - atsakingų institucijų - įvairiomis specialiomis priemonėmis, kalbų politikos formuotojų veiksmai veikia kaip galinga priemonė, galinti padėti stiprinti bendrumą arba kelti konfliktus (tai ypač aktualu daugiakalbėse terpėse), priklausomai nuo to, kaip ji naudojama, kokie konkrečios valstybės kalbinių bendruomenių poreikiai. Kita vertus, šalyse kalbos institucijos, jei tokios egzistuoja, taip pat gali turėti skirtingų tikslų, veikti visuomenės nuomonę dėl įvairių kalbinių problemų, o visuomenės nuomonė nulemia pokyčius ir slinkties kryptis įgyvendinant kalbų politiką.

Lietuvoje kalbų politika siejama su sąmoningais jos formuotojų ir įgyvendintojų veiksmais, kuriais reguliuojama ir nustatoma lietuvių kalbos vartoseną, statusas bei jos apsauga. Tai svarbi nacionalinės politikos dalis, turinti didelę reikšmę valstybės identitetui, kultūrai ir švietimui. Už šias sritis atsakingos yra kalbos institucijos, kalbos priežiūros specialistai, išlaikomi valstybės. Įstatymus, susijusius su kalbų politika, tvirtina aukščiausios valdžios institucijos. Lietuvių kalbos, kuriai yra suteiktas valstybinės kalbos statusas, funkcionavimą, vartoseną ir kitas sritis reglamentuoja įstatymai, teisės aktai, specialūs nutarimai (žr. žemiau). Valstybėje, tvirtinant metų biudžetus, nuolat skiriama lėšų valstybinės kalbos prestižui stiprinti, finansinėmis priemonėmis skatinami lituanistiniai tyrimai, investuojama į inovacijas, susijusias su lietuvių kalba, pavyzdžiui, į lietuviškų kalbos technologijų spartesnę vystymą.

Tokia aiški ir išplėtotą kalbų politikos plotmėje veikianti priežiūros sistema formaliai turėtų užtikrinti ir sklandžią šios srities veiklą bei funkcionavimą, vis dėlto visuomenėje vienu ar kitu lingvistiniu klausimu dažnai kyla įvairių diskusijų, spekuliacijų ir nepasitenkinimo. Tam tikras konfrontacijas ir visuomenės poliarizaciją dėl lingvistinių problemų kartais lemia ir įvairūs socialiniai, kultūriniai ir politiniai išbandymai, tokie kaip tautinių mažumų kalbų teisės, kalbinė įvairovė mokyklose,

tarptautiškumo, lemiančio anglų kalbos įsigalėjimą įvairiose gyvenimo srityse, skatinimas, spartūs emigracijos ir imigracijos procesai, lietuvių kalbos apsauga globalizacijos kontekste, kalbų kontaktai ir panašiai.

Atsižvelgiant į išvardytus kalbų politikos Lietuvoje niansus, šioje analitinėje apžvalgoje lakoniškai apžvelgiamas kalbų politikos termino apibrėžimas, kalbos institucijos, su lietuvių kalbos, kaip valstybinės, reglamentavimu susiję teisės aktai, trumpai nušviečiama viešojoje erdvėje diskutuojama šalies kalbų politikos raida ir kryptys.

2. Kalbų politikos samprata

Kalbų politika, kaip šalies vidaus politikos dalis, Lietuvoje apima įvairių kalbų vartojimo reguliavimą bei skatinimą, siekiant išlaikyti lietuvių kalbos statusą, taip pat užtikrinti tautinių mažumų teises bei galimybes mokytis gimtosiomis kalbomis. Tai – tam tikrų sprendimų, taisyklių ir strategijų rinkinys, kurį institucijos (pvz., vyriausybės, švietimo įstaigos ar tarptautinės organizacijos) priima tam, kad reguliuotų, skatintų ar apsaugotų tam tikras kalbas tam tikroje visuomenėje ar teritorijoje. Ji apima sprendimus dėl oficialių kalbų, švietimo kalbos, mažumų kalbų teisių, kalbų mokymo bei vartojimo viešajame gyvenime.

Kalbų politiką mokslo šaltiniai paprastai apibūdina „kaip kieno nors pastangas dėl kokių nors priežasčių pakeisti kokios nors bendruomenės kalbinį elgesį“¹. Taip pat kalbų politiką galima apibrėžti: „idėjų, įstatymų, reglamentų, taisyklių ir praktinės veiklos visuma, skirta valstybės ar valstybių sąjungos, visuomenės ar atskirų jos grupių planuojamiems kalbos ir jos vartojimo pokyčiams pasiekti ar išlaikyti *status quo*“². Kad tie kalbų politikos lauko veikėjų veiksmai būtų sėkmingi ir visuotiniai pripažįstami, kalbų politika turi atliepti šiuolaikinės visuomenės, kurios atžvilgiu jie taikomi, svarbiausius poreikius ir lūkesčius.³

Be kita ko, mokslo šaltiniuose akcentuojamas ir daugiareikšmis kalbų politikos sąvokos pobūdis. „Kalbos politika visų pirma – tai, ką valdžia daro oficialiai – leisdamas teisės aktus, įgyvendindama teismo sprendimus, kurdama įvairias valdžios institucijas, kitaip tariant, nustatydamas, kokia turi būti viešoji kalbos (kalbų) vartosenos, ugdydama kalbos mokėjimo įgūdžius, kurie būtini norint patenkinti valstybės prioritetus, nustatydamas asmenų ar jų grupių teises ir galimybes mokytis, vartoti ir puoselėti savo kalbą (kalbas)“⁴. Vadinasi, šioje kalbų politikos apibrėžtyje, kaip ir kitose, akcentuojami sąmoningi ir kryptingi tų institucijų, kurioms priklauso rinkėjų suteikta galia spręsti, veiksmai įgyvendinant su kalba ar kalbomis susijusias intencijas.

„Šalies ar regiono vidaus politikos dalis, apimanti vyriausybių, politinių partijų, socialinių grupių ar pan. veiklą, susijusią su kalbų, vartojamų tam tikroje teritorijoje, funkcijų nustatymu, ryšių tarp kalbų ir visuomenės reguliavimu, valstybės priimamais sprendimais dėl kalbos (kalbų) statuso, vartosenos, vartojimo sričių ir tų kalbų vartotojų teisių. Esama įvairių kalbų politikos rūšių:

- (1) užmaskuotoji kalbos politika – kai jokios kalbos neminimos jokiam teisės akte, o kalbinių teisių garantijos išplaukia iš kitų sričių politikos, konstitucinių garantijų, iš pačios „įstatymų dvasios“;
- (2) atvirosi kalbos politika – kai aiškiai nustatomos tam tikrų arba visų kalbinių grupių teisės vartoti savo kalbas visose srityse, kur yra realus jų poreikis;
- (3) skatinamoji kalbos politika – kai tam tikrų kalbų vartojimas įvairiose srityse skatinamas konstitucinėmis, administracinėmis ir teisinėmis garantijomis;
- (4) tolerantiškoji kalbos politika – leidžianti vartoti tam tikras kalbas neskiriant specialių išteklių, laiko, vietos, nenustatant vartojimo sričių ir t. t.;
- (5) mišrioji kalbos politika – kai skatinamoji politika toleruoja mažumų kalbas, tačiau joms remti skiriama mažai viešųjų išteklių arba visai neskiriama.

Skatinamoji, tolerantiškoji ir mišrioji kalbų politika gali būti tiek užmaskuotoji, tiek atvirosi.“⁵

Viena svarbiausių kalbų politikos įgyvendinimo priemonių yra **kalbų planavimas**, kuris gali būti nusakomas kaip sąmoninga veikla, kuria siekiama reguliuoti tam tikros kalbos vartojimą, plėtrą ar apsaugą visuomenėje. Kalbų planavimas paprastai vykdomas valdžios institucijų arba kitų įtakingų organizacijų ir yra glaudžiai susijęs su kalbų politika. Jį sudaro⁶:

- „kalbos statuso planavimas – poveikio kalbos vartojimo būdui siekis, orientuotas į kalbos funkcijų reglamentavimą visuomenėje, įstatymais apibrėžiant kalbos oficialumą ir nustatant jo įgyvendinimo eigą;
- kalbos korpuso planavimas – poveikio viešajam kalbos vartojimui reguliavimas, numatant sprendimus dėl gramatikos, žodyno, tarties, rašybos ir skyrybos standartizavimo, t. y. jų normų parinkimo (norminimo) ir kodifikavimo (įteisinimo);

¹ Nevinskaitė, L. (2009). Grėsmės kalbai ir kalbos priežiūra: žurnalistų požiūris. *Kalbos kultūra* 82, 173-189. Prieiga per internetą: https://lki.lt/wp-content/uploads/2017/05/Nevinskaitė_gresmes_KK82-1.pdf

² Kalėdienė, L. ir kiti. (Pareng.). (2022). Ilgalaikės valstybinės kalbos politikos galimybių studija. Prieiga per internetą: https://www.kulturostyrimai.lt/wp-content/uploads/2022/06/Ilgalaikes-valstybines-kalbos-politikos-galimybiu-studija_2022.pdf

³ Ten pat.

⁴ Kėvalienė, D. ir Raipa, A. (2007). Pagrindiniai valstybinės kalbos politikos bruožai ir tendencijos. *Viešoji politika ir administravimas*, 19, 47. Prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2007~1367159429173/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>

⁵ Lietuvos Respublikos terminų bankas. (n. d.). Kalbų politika. Prieiga per internetą: <https://terminai.vlkk.lt/paieska?search=kalb%C5%B3+politika>

⁶ Seimo nutarimas „Dėl Valstybinės kalbos politikos 2023-2030 metų gairių“ projektas + gairės. 2023 m. balandžio 27 d. nutarimas Nr. XIVP-2684. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lv/TAP/c73853b0e4be11eda305cb3bdf2af4d8>

Analitinių apžvalgų archyvas: <https://lnb.lt/istekliai/kiti-istekliai/analitines-apzvalgos>

- kalbos mokymo planavimas – būdų, kaip palengvinti ar padaryti patrauklesnį kalbos mokymą, paieška, reglamentavimas ir įgyvendinimas;
- kalbos prestižo, arba kalbos įvaizdžio, planavimas – palankių nuostatų, būtinų siekiant ilgalaikės kalbos planavimo sėkmės, kūrimas.“

Kalbų politika yra sudėtinga sąvoka, apimanti kalbos reglamentavimo, vartojimo, skatinimo ar apsaugos priemones tam tikroje visuomenėje. Skirtinguose kontekstuose ir mokslininkų darbuose kalbų politika gali būti apibrėžiama įvairiai. Vis dėlto ji pirmiausia siejama su valstybės ar kalbos institucijų uždaviniu reguliuoti kalbų vartojimą ir funkcionavimą konkrečioje šalyje. Kitas svarbus aspektas, tai – priemonių rinkinys, valdantis kalbų santykius, kalbos atmainų funkcionavimą ir vartojimą, kalbų mokymąsi ir pan. Kalbų politika yra daugialypė sritis, kurioje susikerta įvairūs kultūriniai, socialiniai, politiniai ir ekonominiai veiksniai.

3. Valstybinės kalbos politikos formuotojai ir įgyvendintojai Lietuvoje

Lietuvos teisės aktuose, skirtuose kalbų politikos reglamentacijai, formuluojama, kad valstybinės kalbos funkcionavimas ir priežiūra valstybėje grindžiami valstybės politikos sutarimu, kokia kryptimi bus kreipiamas jos vystymas ir plėtra. Tam tikslui Lietuvoje nuo pat nepriklausomybės pradžios buvo įsteigtos ar transformuotos sovietmečiu veikusios kalbų politikos uždavinius ir kalbos priežiūros kryptis formuojančios ir įgyvendinančios institucijos, kurių veiklą finansuoja valstybė.

Dabartinę kalbų priežiūros institucijų ir subjektų sąrangą galima apibrėžti taip⁷:

- centriniu lygmeniu kaip ekspertinė institucija veikia **Valstybinė lietuvių kalbos komisija (VLKK)**, o valstybinės kalbos vartojimo kontrolę, kaip laikomasi Valstybinės kalbos įstatymo, vykdo **Valstybinė kalbos inspekcija (VKI)**.
- Decentralizuotai, savivaldybių lygmeniu, kalbų politika vykdoma savivaldybėse. Įtvirtinus teritorinį kalbos priežiūros modelį, nuo 1990 m. regionų centruose buvo įsteigti **kalbos tvarkytojų etatai** (išsamiau su kalbos tvarkytojų funkcijomis susijusi problematika buvo nagrinėta Nacionalinės bibliotekos analitinėje apžvalgoje ZA-2021-1).
- **Valstybės valdymo institucijos**, įstatymų leidėjai ir tvirtintojai.

Kalbos komisija yra institucija, atsakinga už lietuvių kalbos priežiūrą, jos normų kūrimą ir taisyklių įtvirtinimą. Ji atskaitinga steigėjui – Lietuvos Respublikos Seimui. VLKK veikia kaip patariamoji institucija, teikianti rekomendacijas dėl taisyklingo lietuvių kalbos vartojimo, kalbos politikos formavimo ir lietuvių kalbos normų, stengiasi išsaugoti kalbos grynumą bei ją pritaikyti modernios visuomenės poreikiams. VLKK veikia įtvirtinta 1993 m. Lietuvos Respublikos Seimo priimtame įstatyme⁸, jame dėstoma, kad esminiai institucijos uždaviniai:

- spręsti Valstybinės kalbos įstatymo įgyvendinimo problemas;
- Seimui, prezidentui ir Vyriausybei teikti siūlymus kalbos politikos ir Valstybinės kalbos įstatymo įgyvendinimo klausimais, taip pat teikti Seimui išvadas dėl teisės aktų kalbos;
- nustatyti lietuvių kalbos tvarkybos kryptis, spręsti lietuvių kalbos norminimo ir kodifikavimo klausimus;
- vertinti ir tvirtinti svarbiausius norminamuosius kalbos veikalus (žodynus, žinytus, vadovus, vadovėlius);
- rūpintis lietuvių kalbos diegimu į informacijos technologijas;
- rūpintis svetimybių keitimu lietuviškais atitikmenimis, tarmių ir etninių vietovardžių išsaugojimu, tvirtinti lietuvių, latvių, prūsų ir kitų baltų etninių žemių lietuviškų tradicinių vietovardžių sąrašą ir nustatyti tradicinių vietovardžių vartojimo Lietuvos Respublikoje tvarką;
- rūpintis visuomenės kalbos kultūra – kalbos būkle švietimo įstaigose, visuomenės informavimo priemonėse (žiniasklaidoje), leidyboje, mokslo veikloje, viešajame gyvenime ir kitose srityse;
- svarstyti visuomenės keliamus svarbius kalbos vartosenos ir norminimo klausimus ir priimti dėl jų sprendimus;
- tvirtinti Kalbos komisijos pajamų ir išlaidų sąmatą;
- tvirtinti Kalbos komisijos sekretoriato nuostatus, jo sandarą ir pareigybių sąrašus;
- nustatyti bendrošius kalbos tvarkytojų kvalifikacinius reikalavimus.

Be kita ko, VLKK nuostatai yra įtvirtinti Seimo priimtu nutarimu⁹. Jame taip pat išdėstyti institucijos veiklos uždaviniai ir funkcijos, teisės, komisijos sudarymas ir darbo organizavimas, lėšų šaltiniai ir jų panaudojimo tvarka. Dar paminėtina, kad Komisijos prerogatyva yra lietuvių kalbos normų nustatymas ir priežiūra, kalbos norminimas ir kodifikacija, taisyklingo kalbos vartojimo viešumoje skatinimas, taip pat moksliniai tyrimai, konsultacijos ir pagalba suinteresuotiems asmenims bei įstaigoms kalbos taisyklingumo, kalbos normų, terminologijos ir panašiais klausimais.

Valstybinė kalbos inspekcija yra kalbų politikos įgyvendinimo grandis, nes užtikrina, kad taisyklingas ir tinkamas lietuvių kalbos vartojimas būtų praktikuojamas kasdieniame gyvenime, viešajame sektoriuje. Jos interesų barą apima tokios veiklos sritys kaip Valstybinės kalbos įstatymo laikymosi priežiūra, viešojo sektoriaus kalbos kontrolė, viešųjų užrašų ir reklamos

⁷ Valstybinė lietuvių kalbos komisija. (2022). VLKK istorija. Prieiga per internetą: <https://vlkk.lt/veikla/istorija/vlkk-istorija>

⁸ Lietuvos Respublikos Valstybinės lietuvių kalbos komisijos įstatymas. Lietuvos Respublikos Seimo 1993 m. kovo 25 d. įstatymas Nr. I-108. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.5412/asr>

⁹ Nutarimas „Dėl Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nuostatų patvirtinimo“. Lietuvos Respublikos Seimo 2004 m. gegužės 11 d. nutarimas Nr. IX-2232. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.CB04970975A5/asr>

kalbos taisyklingumas, žiniasklaidos kalbos priežiūra ir pan. VKI veiks ir funkcijas reglamentuoja Seimo priimtas įstatymas¹⁰, kuriame išdėstyti Inspekcijos uždaviniai:

- „kontroliuoti, kaip valstybės ir savivaldybių institucijose, visose Lietuvos Respublikoje veikiančiose įstaigose, įmonėse ir organizacijose laikomasi Valstybinės kalbos įstatymo, Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nutarimų ir kitų teisės norminių aktų, nustatančių valstybinės kalbos vartojimo bei taisyklingumo reikalavimus.
- Kalbos inspekcija, įgyvendindama jai pavestus uždavinius, atlieka šias funkcijas:
 - (1) nagrinėja jos įgaliojimų sričiai priskirtas administracinių nusižengimų bylas;
 - (2) pagal savo įgaliojimus nagrinėja skundus ir prašymus;
 - (3) konsultuoja valstybės institucijų, savivaldybių ir kitų įstaigų kalbos tvarkytojus;
 - (4) imasi priemonių, kad būtų išvengta Valstybinės kalbos įstatymo pažeidimų;
 - (5) informuoja visuomenę apie Kalbos inspekcijos veiklą;
 - (6) atlieka kitas teisės norminiuose aktuose nustatytas funkcijas.“

Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymu įtvirtinta¹¹, kad **kalbos tvarkytojai** kalbos vartoseną ir taisyklingumą prižiūri savivaldybių ribose, ar viešajame gyvenime laikomasi kalbos tvarkybos reikalavimų, ir iš esmės atstovauja regioninei kalbos priežiūros sferai. Jie padeda įgyvendinti Valstybinės kalbos įstatymo reikalavimus vietos lygmeniu ir stiprina lietuvių kalbos vartojimo kultūrą visuomenėje bei gali būti traktuojami kaip tarpininkai tarp VLKK, VKI ir vietos bendruomenių. Kalbos tvarkytojų kompetencijos apima: Valstybinio kalbos įstatymo įgyvendinimą savivaldybių teritorijose, vietovardžių ir viešųjų užrašų priežiūrą, švietėjišką veiklą valstybinės kalbos taisyklingumo klausimais, konsultacijas dėl oficialiosios kalbos normų ir pan. Jų kvalifikaciniai reikalavimai išdėstyti VLKK nutarime¹². Juose yra išvardyti ir reikalavimai, keliami potencialiems savivaldybės kalbos tvarkytojams, bei nurodytos jų veiklos ir atsakomybės sritys. Tarp institucijų, formuojančių ir koordinuojančių kalbų politikos įgyvendinimo kryptis, yra ir **Lietuvos Respublikos Kultūros ministerija**. Valstybinė kalba nurodoma kaip viena iš jos veiklos sričių.

Nors viešajame diskurse nuolat diskutuojamos dažniausiai valstybės finansuojamos kalbos institucijos, jų veikla, reikia akcentuoti, kad **įstatymus dėl kalbų politikos formavimo ir įgyvendinimo kryptį tvirtina aukščiausios valstybės institucijos – Lietuvos Respublikos Seimas ir Lietuvos Respublikos Vyriausybė**. Vyriausybės nutarimu patvirtintame 2021–2030 metų nacionaliniame pažangos plane pabrėžta, kad lietuvių kalbos išsaugojimas ir stiprinimas yra strateginis Lietuvos valstybės uždavinys: turi būti „siekiama skatinti lietuvių kalbos vartojimą, stiprinti jos statusą ir prestižą, vertės suvokimą“¹³. Minėtosios aukščiausios valdžios institucijos priima teisės aktus, kurie reguliuoja valstybinės kalbos vartojimą bei nustato kalbų politikos kryptis šalyje. Vyriausybė įgyvendina Seimo priimtus įstatymus ir nutarimus, susijusius su kalbų politika. Ji taip pat tvirtina taisykles ir tvarkas, užtikrinančias praktinį kalbų politikos įgyvendinimą. Vyriausybė koordinuoja ir prižiūri, kaip vykdomos valstybinės kalbos vartojimo taisyklės viešojoje erdvėje, įstaigose ir teikiant viešąsias paslaugas. Institucija taip pat sprendžia dėl finansavimo įvairiems kalbos apsaugos ir skatinimo projektams bei programoms. Seimas savo ruožtu yra pagrindinė institucija, priimanči įstatymus, susijusius su kalbų politika. Jis tvirtina ir keičia įstatymus, kurie reglamentuoja valstybinės kalbos vartojimą, kalbos normų laikymąsi, taip pat institucijoms priskiria pareigas užtikrinti lietuvių kalbos apsaugą.

Apibendrinant, kalbos priežiūros institucijų tinklas skirtingose šalyse skiriasi priklausomai nuo kalbų politikos, istorinių ir kultūrinių aplinkybių bei nacionalinių prioritetų. Kalbos priežiūra Lietuvoje apima įvairius lygmenis – nuo valstybinių mastu veikiančių įstaigų – VLKK, VKI, užtikrinančių oficialios kalbos normų laikymąsi, iki specialistų regionuose, kurie kalba rūpinasi lokaliai, taip pat įstatymų priėmėjų, tvirtinančių su kalbų politika susijusius įstatymus. Kiekviena institucija atlieka svarbų vaidmenį formuojant kalbų politiką ir užtikrinant valstybinės kalbos vartojimą oficialiose gyvenimo srityse.

4. Valstybinę kalbą reglamentuojantys dokumentai

Kalbų politikos formavimą ir įgyvendinimą Lietuvoje laiduoja išplėtotas kalbos institucijų tinklas ir kiti valstybinės kalbos lauko veikėjai. Valstybės keliamų tikslų ir uždavinių, susijusių su valstybine kalba, įgyvendinimą užtikrina ir šalyje veikiantis teisinė bazė. Įstatymais, nutarimais, kitais aktais reglamentuojamas ir valstybinės kalbos statusas, lituanistikos stiprinimo siekiai, lietuvių kalbos apsaugos, stiprinimo ir plėtros orientyrai.

Pirmiausia, **Lietuvos Respublikos Konstitucijos** I skirsnio 14 straipsnyje yra nurodyta, kad lietuvių kalba yra konstitucinė vertybė: „Valstybinė kalba – lietuvių kalba“¹⁴. Ši nuostata yra labai svarbi, nes ji įtvirtina lietuvių kalbos statusą kaip vienintelės oficialios kalbos, kuri turi būti vartojama visose svarbiausiose viešojo gyvenimo srityse. Be to, valstybinės kalbos statuso suteikimas lietuvių kalbai žymi, kad iškeliami mažos kalbos vertė didžiųjų kalbų funkcionavimo kontekste, skatinamas jos išsaugojimas ir visavertis funkcionavimas viešojo gyvenimo srityse. Tai taip pat apima teisę ir pareigą kalbėti ta kalba įvairiose oficialiose ir formaliose situacijose. Valstybinės kalbos statusas taip pat reiškia, kad kalba saugoma ir

¹⁰ Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos inspekcijos įstatymas. Lietuvos Respublikos Seimo 2001 m. gruodžio 18 d. įstatymas Nr. IX-672. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.157329/asr>

¹¹ Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymas. Lietuvos Respublikos Seimo 1994 m. liepos 7 d. įstatymas Nr. I-533. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.5884/asr>

¹² Nutarimas „Dėl Kalbos tvarkytojų bendrųjų kvalifikacinių reikalavimų aprašo patvirtinimo“. Valstybinės lietuvių kalbos komisijos 2004 m. spalio 28 d. nutarimas Nr. N-9(98). Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.244419?jfwid=46jpeqwuq>

¹³ 2021–2030 metų nacionalinis pažangos planas. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2020 m. rugsėjo 9 d. nutarimas Nr. 998. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/rs/legalact/TAP/c9165070f6ad11ebb4af84e751d2e0c9/>

¹⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucija. (1992 m. spalio 25 d.). Prieiga per internetą: <https://www.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm>

Analitinių apžvalgų archyvas: <https://lnb.lt/istekliai/kiti-istekliai/analitines-apzvalgos>

plėtojama, siekiama užtikrinti jos išlikimą bei vystymąsi, ypač atsižvelgiant į globalizacijos ir kitų kalbų įtaką. Be kita ko, taip formuojamas šalies žmonių pagarbūs požiūris į savo kalbą bei užtikrinama teisinė valstybinės kalbos apsauga. Valstybinė kalba apibrėžiama kaip viešojo gyvenimo kalba, vartojama televizijoje, literatūroje, švietime, rašte ir pan.¹⁵ Tai, kad lietuvių kalbos, kaip valstybinės, statusas yra įtvirtintas Konstitucijoje, ir sudaro pagrindą visiems kitiems kalbų politikos teisės aktams ir lietuvių kalbos apsaugai, kuri traktuojama kaip svarbus nacionalinis principas.

Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos įstatymas¹⁶ yra pagrindinis teisės aktas Lietuvoje, nustatantis lietuvių kalbos, kaip valstybinės, vartojimą įvairiose viešojo visuomenės gyvenimo aplinkose. Šis 1995 m. Seimo priimtas įstatymas reglamentuoja, kaip lietuvių kalba turi būti vartojama viešajame sektoriuje, švietimo sistemoje, žiniasklaidoje, teismuose ir kitose srityse. Pagrindinės Valstybinės kalbos įstatymo nuostatos yra šios¹⁷:

- Lietuvos Respublikos aktai turi būti priimami ir skelbiami valstybine kalba. Lietuvos Respublikos institucijos susirašinėja valstybine kalba, šalyje veikiančios įmonės ir įstaigos dokumentaciją taip pat tvarko valstybine kalba. Valstybės ir savivaldos įmonių vadovai ir pareigūnai turi mokėti valstybinę kalbą pagal nustatytas kalbos mokėjimo kategorijas. Institucijose, teikiančiose viešąsias ir prekybos paslaugas, gyventojai privalo būti aptarnaujami lietuvių kalba.
- Teismai vyksta valstybine kalba, jos nemokantys kitakalbiai gauna vertėjo paslaugas.
- Šalyje fizinių ir juridinių asmenų sandoriai sudaromi valstybine kalba, jei reikia pridedamas vertimas.
- Oficialūs valstybės ir savivaldos institucijų renginiai vyksta valstybine kalba, jie gali būti verčiami į kitas kalbas. Turi būti užtikrinta teisė įvairių pakopų švietimą gauti valstybine kalba. Visos mokyklos turi išmokyti valstybinės kalbos. Vieši audiovizualiniai kūriniai turi būti verčiami ar būti su subtitrais (su tam tikromis išimtimis, taikomomis specialiosioms programoms ir kūriniams).
- Oficialios, sunormintos vietovardžių lytys Lietuvos Respublikoje rašomos valstybine kalba.
- Viešieji užrašai privalo būti valstybine kalba.
- Tautinių bendrijų užrašai šalia valstybinės kalbos gali būti pateikti ir kitomis kalbomis
- Valstybė rūpinasi lietuvių kalbos prestižu, finansuoja lietuvių kalbos tyrimus.
- Valstybinės kalbos globos kryptis ir uždavinius nustato ir kalbos normas aprobuoja Valstybinė lietuvių kalbos komisija.
- Taisyklingos lietuvių kalbos mokėjimas privalomas valstybės tarnautojams, pedagogams, informavimo priemonėms ir pan.
- Viešieji užrašai turi būti taisyklingi.
- Bet kokie veiksmai prieš Konstitucijoje valstybės nustatytą statusą yra neleistini, už tai gresia atsakomybė. Tai kontroliuoja Valstybinė kalbos inspekcija.

Kitaip tariant, Valstybinės kalbos įstatyme yra apibrėžtos esminės, su valstybinės lietuvių kalbos vartojimu susijusios sritys.

Naujojo tūkstantmečio pradžioje politikos plėtros kontekste akcentuota, kad prasidėjo naujas lietuvių kalbos funkcionavimo etapas, o jį lemia tokie veiksniai kaip: Europos integracijos mechanizmų spartinimas, vienas iš valstybės strateginių objektų – žinių visuomenės kūrimas, spartūs globalizacijos procesai, itin auganti anglų kalbos, kaip universalios ir tarptautinės komunikacijos priemonės, įtaka, dėl kurios menksta lietuvių kalbos prestižas. Atsižvelgiant į tai, buvo parengtos valstybinės kalbos politikos gairės, skirtos tam tikrų metų intervalui ir kas kelerius metus atnaujinamos (2003–2008 m., 2009–2013 m., 2018–2022 m. gairės, 2023–2030 m. gairių projektas). **Valstybinės kalbos politikos gairės yra** svarbus nutarimas, kuriame išdėstyti tikslai ir uždaviniai, kiti aspektai, kokia perspektyva kalbų politika turėtų būti kreipiama.

2023–2030 metų gairėse¹⁸ teigiama, kad jomis nustatomi „aštuonerių metų valstybinės kalbos politikos principai, tikslai, uždaviniai, galimi jų sprendimo būdai ir kalbos būklės pažangos kriterijai. Gairės – strateginis dokumentas: jį atsižvelgiama rengiant įstatymų projektus ir plėtros planus, susijusius su lietuvių kalba ir kultūra, taip pat numatant biudžeto lėšas jiems įgyvendinti. Gairės parengtos siekiant išsaugoti kalbinę ir kultūrinę Lietuvos piliečių tapatybę kaip pagrindinę demokratinės visuomenės raidos sąlygą, laiduojančią visavertį jų dalyvavimą Lietuvos ir Europos Sąjungos politiniame, socialiniame bei kultūriniame gyvenime.“ Be paskirties, dokumente išsamiai aprašytos su kalbų politika susijusios sąvokos, pavyzdžiui, *kalbų politikos ar valstybinės kalbos* definicijos, gairių ryšys su valstybės dokumentais ir strateginiais plėtros planais, tokiais kaip Lietuvos Respublikos Konstitucija ar Valstybės kalbos įstatymas, numatoma gairių vizija.

Teisės akte nuodugniai dėstomi ilgalaikiai valstybinės kalbos politikos tikslai¹⁹:

- „[u]žtikrinti, kad valstybinė kalba išliktų valstybės gyvybingumo, vertybinio pagrindo, pilietinės tapatybės ir tvarios kultūrinės erdvės garantu.
- Siekti, kad visi nuolatiniai Lietuvos gyventojai mokėtų valstybinę kalbą ir galėtų ja visavertiškai bendrauti.
- Pasiiekti, kad valstybinė kalba būtų oficiali priemonė keistis informacija visose viešojo gyvenimo srityse.
- Užtikrinti bendrinės lietuvių kalbos kokybės išsaugojimą ir jos raiškos galimybių plėtotę.

¹⁵ Vainiūtė, M. (2010). Lietuvių kalbos kaip valstybinės konstitucinis statusas: pagrindiniai aspektai. *Jurisprudencija*, 4(122), 26–27. Prieiga per internetą: <https://ojs.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/1025>

¹⁶ Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos įstatymas. Lietuvos Respublikos Seimo 1995 m. sausio 31 d. įstatymas Nr. I-779. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.15211?fwid=32wf6ln>

¹⁷ Ten pat.

¹⁸ Seimo nutarimo „Dėl Valstybinės kalbos politikos 2023–2030 metų gairių“ projektas + gairės. 2023 m. balandžio 27 d. nutarimas Nr. XIVP-2684.

Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/c73853b0e4be11eda305cb3bdf2af4d8>

¹⁹ Ten pat.

- Pasiiekti, kad bendrinė lietuvių kalba būtų atvira kalbos technologijų plėtrai ir taptų lygiaverte kitoms Europos Sąjungos kalboms skaitmeninėje terpėje.
- Apsaugoti lietuvių kalbos duomenis kaip nematerialųjį kultūros paveldą nuo išnykimo, visų pirma skaitmeninio, garantuojant jų palaikymą skaitmeninėje terpėje.“

Šiame valstybinės kalbos planavimo dokumente detalizuojami uždaviniai, kaip išvardytųjų tikslų bus siekiama. Teigiama, kad labiausiai reikalingi veiksmai iškeltiems siekiams įgyvendinti yra susiję su valstybinės kalbos statuso ir prestižo stiprinimu, jos vartojimo sričių plėtra. Išaiškinta teisinė valstybinės kalbos bazė, aptariamoms kalbos institucijoms, lituanistinio švietimo aktualijos, valstybinės kalbos vartojimo klausimai švietimo kontekste, kalbos prestižo, lietuvių kalbos plėtra technologijose ir pan. Praktiškai kiekviename skirsnyje išdėstytoms nuostatoms suformuluotos realios galimos grėsmės, dėl kurių tas nuostatas įgyvendinti gali būti sudėtingiau.

Nors čia nesiekama išsamiai pateikti visų aktų, kuriais reglamentuojama kalbų politika Lietuvoje, turinį, dar galima paminėti dokumentus, vienaip ar kitaip susijusius su šios vidaus politikos dalies įgyvendinimu ir plėtojimu: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimus, Švietimo įstatymą, Administracinių nusižengimų kodeksą ir Vartotojų teisių apsaugos įstatymą, ankstesniame skyriuje minėtų institucijų (VLKK ir VKI) veiklą reguliuojančius įstatymus, Mokslo ir studijų įstatymus ir kitus. Taip pat šiai reglamentų imčiai priklausytų atskiri įstatymų straipsniai, reglamentuojantys kalbos klausimus.²⁰

2022 m. mokslininkų lingvistų parengtoje ilgalaikės valstybinės kalbos politikos studijoje, kurios tikslas – aptarti esamą kalbų politikos padėtį Lietuvoje ir numatyti galimas kalbų politikos plėtros ir vystymosi kryptis, buvo nustatyta, kad šią sritį reguliuojanti teisinė bazė yra gerokai pasenusi. Studijoje argumentuojama, kad „pastaraisiais dešimtmečiais su valstybinės kalbos reglamentavimu susijusi teisėkūra yra tarsi sustingusi laike, nes Valstybinės kalbos įstatymas, priimtas dar 1995 m., morališkai paseno, bet, nors ne vienos kadencijos Seimas siekė jį atnaujinti, iš vietos nepajudėta“²¹. Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos užsakymu parengtame darbe nurodoma, kad dar nepriėmus reikalingo naujos redakcijos Valstybinės kalbos įstatymo jis yra skaidomas dalimis ir tvirtinami išvestiniai įstatymai. Kaip pavyzdys šiame kontekste minimas 2022 m. sausio 18 d. priimtas Asmens vardo ir pavardės rašymo dokumentuose įstatymas. Kitas niuansas – pabrėžiama, kad nuolat kyla įvairių prieštaravimų tarp skirtingų dokumentų suderinamumo. Omenyje turimi Konstitucinio Teismo nutarimai, kuriais įstatymų projektai (nuo 1999 m. iki 2015 m.), reguliuojantys asmenvardžių rašybą, pripažinti kaip prieštaringi Lietuvos Respublikos Konstitucijai.²²

Kaip matyti, Lietuvoje veikia ne tik išvystyta kalbos priežiūros sistema – gausu ir teisės dokumentų, reglamentuojančių su valstybinės kalbos vartoseną susijusius klausimus. Kalbos priežiūros teisinis pagrindas Lietuvoje grindžiamas pamatiniais įstatymais ir poįstatyminiais aktais, kurie apibrėžia valstybinės kalbos vartojimą, norminimą, priežiūrą ir kalbos apsaugą. Bene svarbiausi dokumentai – valstybės Konstitucija, kurioje įtvirtintas lietuvių kaip valstybinės kalbos statusas, ir Valstybinės kalbos įstatymas, nustatantis valstybinės kalbos vartojimą viešajame Lietuvos gyvenime: viešajame sektoriuje, švietimo sistemoje, reklamoje ir viešosios informacijos srityje, valstybinės kalbos apsaugą, kontrolę ir atsakomybę už Valstybinės kalbos įstatymo pažeidimus.

5. Valstybės kalbų politikos atgarsiai viešajame diskurse

Kadangi viešasis diskursas funkcionuoja kaip viešumoje kryptingai konstruojamas naratyvas, jis puikiai atspindi visuomenės ar atskirų interesų grupių nuotaikas vienu ar kitu klausimu: gali būti suvokiamas arba kaip suformuotas viešosios nuomonės, arba kaip tik kryptingai kuriamas komunikacijos akto padarinys. Atviri teiginiai ir reiškiamos nuomonės kalbų politikos klausimais leidžia apčiuopti skirtingų asmenų grupių argumentaciją prieš ir už Lietuvoje brėžiamą šios vidaus politikos dalies kursą. Nesiekiant aptarti atskirų nuomonių vieno ar kito teisės akto priėmimo atveju, šioje apžvalgoje orientuojamasi į bendras nuomonių tendencijas dėl kalbų politikos šalyje įgyvendinimo, išryškinant konfrontuojančias nuomones ir idėjas.

Pastaruoju metu Lietuvoje **kilo diskusijų dėl kalbos priežiūros institucijų – Valstybinės lietuvių kalbos komisijos ir Valstybinės kalbos inspekcijos – reikalingumo**. Ši tema sulaukia įvairių nuomonių. Apibendrinant – dažniausi argumentai, kurie informacinėje erdvėje pateikiami **prieš institucijų egzistavimą**:

- kalbos laisvės varžymas, neva VLKK, VKI per daug kontroliuoja kalbos vartojimą;
- globalizacijos ir modernumo poreikiai neišvengiamai lemia anglų kalbos įsigalėjimą;
- perteklinis verslo reguliavimas, pavyzdžiui, dėl viešųjų užrašų ir pan.;
- kalbos institucijų išlaikymo klausimas, ar tokios išlaidos apskritai reikalingos, pagrįstos;

už institucijų egzistavimą:

- kalbos apsauga, kurią užtikrina kalbos institucijos;
- kalbos norminimo procesai, nes bendrinės kalbos atmaina būtina viešajame gyvenime;
- valstybinės kalbos statuso ir Valstybinės kalbos įstatymo laikymosi užtikrinimas;
- kalbos prestižo išlaikymas, prie kurio ir prisideda kalbos institucijos.

²⁰ Lietuvos Respublikos kultūros ministerija. (2023 m. lapkričio 18 d.). Teisės aktai. Prieiga per internetą: <https://lrm.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/valstybine-kalba/teises-aktai-18/>

²¹ Kalėdienė, L. ir kiti. (Pareng.). (2022). Ilgalaikės valstybinės kalbos politikos galimybių studija. Prieiga per internetą:

https://www.kulturostyrimai.lt/wp-content/uploads/2022/06/Ilgalaiikes-valstybines-kalbos-politikos-galimybiu-studija_2022.pdf

²² Ten pat.

2023 metais kalbos institucijų veiklą ir komunikaciją lydėjo ne vienas skandalas. Iš jų minėtini: moterų pavardžių rašybos liberalizavimo klausimai, ukrainiečių lingvistinės integracijos aspektai, reikalavimas dėl pavežėjų valstybinės kalbos mokėjimo ir t. t. Už šiuos reikalavimus pagal galiojančius įstatymus atsakinga Kalbos inspekcija. Šiame kontekste iš liberalių partijų – ir Seimo pirmininkės Viktorijos Čmilytės-Nielsen – pasigirdo kritikos Inspekcijos viršininkui. Apskritai išsakyta abejonų tiek dėl šios institucijos, tiek dėl valstybinės kalbos mokymo reikalingumo, užsimota apriboti Kalbos komisijos funkcijas. Kalbininkės profesorės Laimos Kalėdienės nuomone, tai signalizuoja, kad valdantieji kalbų politiką laiko betiksle. Mokslininkė teigė, kad iš valdančiųjų jaučiama apatija, neveiklumas ir abejingumas net konstruktyviems ir svarstytiems tiek institucijų, tiek kalbininkų pasiūlymams kalbų politikos įgyvendinimo klausimu, pavyzdžiui, dėl ukrainiečių mokymo lietuvių kalbos.²³

Peržvelgiant konkrečius diskusinius atvejus minėtina 2023 metų pabaigoje pasirodžiusi rašytojos Kristinos Sabaliauskaitės publikacija, kurioje autorė kritikuoja šalyje esamą kalbų politikos sistemą: požiūrį į kitataučių lietuvių kalbos mokėjimą, spaudimą tautinėms mažumoms išmokyti valstybinę kalbą, griežtą kalbos norminimą ir perdėtai skrupulingą grožinės literatūros tekstų redagavimą. Apskritai kalbos funkcionavimą ir vystymąsi ji laikė tikslinga palikti patiems kalbos vartotojams: „Užjaučiu svetimšalius, nes lietuvių kalbos politika yra tapusi itin nedraugiška net prigimtiniam vartotojui lietuviui. <...> Normaliose, visavertėse tautose kasdienę kalbą kuria jos vartotojai ir tikrovė – žmonės ir istorija; aukštąją literatūrinę kalbos versiją – poetai, rašytojai ir filosofai. <...> O Lietuvoje, neatsikratančioje savo kompleksų ir traumų, kalba kuriama institucinių prievaidų, kurie siekia kontroliuoti net aukštosios kalbos kūrėjus – poetus, rašytojus ir filosofus, o mums visiems, lietuviškai kalbantiems, nori įkalbėti nevisavertiškumo kompleksą ir apsiaustos kalbinės tvirtovės sindromą.“²⁴ Greta šių aspektų rašytoja atkreipė dėmesį į ydingą ir diskriminacinę vietovardžių bei asmenvardžių sudarymo sistemą, moterų pavardžių rašymo niuansus, grožinės literatūros vertimo problemas, o institucinę kalbos priežiūros sistemą kritikavo dėl politikavimo, galios demonstravimo, taip pat, kad šioms institucijoms trūksta mokslinio požiūrio į lietuvių kalbą. Šis Sabaliauskaitės pareiškimas viešumoje sulaukė daugybės atgarsių – ir pritariančių nuomonių, ir jai prieštaraujančių, viešą atsaką kontrargumentuodama tada išplatino ir VLKK, ir VKI atstovai.

Loreta Vaicekauskienė, žymi Lietuvos kalbininkė ir sociolingvistė, nuolat viešai peikia Valstybinę lietuvių kalbos komisiją ir Valstybinę kalbos inspekciją dėl jų griežto ir normatyvinio požiūrio į lietuvių kalbą. Jos kritika kyla iš šiuolaikinio sociolingvistikos požiūrio, kuris siekia atkreipti dėmesį į kalbos natūralią raidą ir visuomenės poreikius. Štai keli pagrindiniai Vaicekauskienės kritikos aspektai: mokslinis požiūris į kalbą neturėtų būti pagrįstas kalbos grynumo idealais, kalbos institucijoms suteiktos perteklinės funkcijos kontroliuoti ir reguliuoti kalbėtojus. Kalba, veikiamą įvairių veiksnių, natūraliai evoliucionuoja, keliamas kalbos normų klausimas, kas iš tiesų yra teisinga arba neteisinga – kalbos įvairovė neturėtų būti vertinama kaip neigiamas lingvistinis reiškinys. Šiame kontekste mokslininkė kalbos institucijas kritikuoja dėl galios pozicijos, kai normos primetamos tarsi iš viršaus. Kalbų politika turėtų atspindėti visuomenės poreikius, o ne būti primetama per griežtus reglamentus. Ši vidaus politikos dalis, prisidengdama kalbos saugojimo naratyvu, jos manymu, funkcionuoja kaip politinis įrankis, be to, kalbų politikai įgyvendinti skiriama nepagrįstai daug lėšų.²⁵

Garsus kalbininkas profesorius Aldonas Pupkis šias viešąsias nuomones dėl kalbos priežiūros institucijų reorganizavimo atremia teiginiais, kad tokios diskusijos dažniausiai atsiranda dėl skirtingų diskusijų objektų, nes vieni turi omenyje bendrinę kalbą, kiti – apskritai kalbą. Mokslininkas, be kita ko, teigia, kad tokių svarstymų epicentre kartais atsiranda ir asmenys iš kitų sričių, ir jie nevisiškai teisingai suvokia lingvistines realijas. Kaip pavadino, kalbos anarchijos dažnai viešumoje kyla dėl pačios maišto idėjos, o jas periodiškai skleidžia tam tikra grupė asmenų, atstovaujančių tiek lingvistikai, tiek ir kitoms sritims. Liberalių kalbinių pažiūrų veikėjas Pupkis sieja su jų siekiu tiesiog panaikinti kalbos institucijas ir esamą kalbos priežiūros sistemą. Kitas dalykas, kalbininkas atkreipė dėmesį, kad dažniausiai tokiose diskusijose dėl kalbų politikos klausimų manipuluojama nepagrįstais ir tikrovės neatitinkančiais teiginiais, o duomenys iškraipomi, ir taip demonstruojamas lingvistinis neišprusimas. Kritiką, nukreiptą į šiuo metu valstybėje vykdomą kalbų politiką, mokslininkas pavadino tam tikra neapykantos kalba, kuri lemia nepasitikėjimą kalbininkų bendruomene. Jis taip pat kritikavo požiūrį, kad Lietuvai labiau reikėtų pasidomėti kitose šalyse esama kalbų politikos praktika, nes aklaui kopijuoti kitas sistemas nėra protinga dėl kultūrinių tradicijų skirtumo, geopolitinės padėties specifikos ar dėl kalbos vartosenos poreikių ir pan. Kalbos priežiūros ir bendrinės kalbos reikalingumą Pupkis pagrindė tokiais argumentais: „Kalbos priežiūros reikia ir todėl, kad pasaulyje vis intensyviau su naujosiomis technologijomis susiję kalbų pokyčiai, vis labiau viršų ima individualistiniai interesai, vartotojų visuomenės diktatas ir daug kas kita. <...> Klausimas, ar mums reikia bendrinės kalbos, rodo, kad mūsų kalbinė sąmonė dar gerokai atsilieka nuo kitų civilizuočių Europos šalių, kur sunorminta kalbos atmaina yra savaime suprantamas ir neginčijamas dalykas. <...> Bendrinė kalba – visai tautai skirta subendrinta, aiški ir suprantama kalbos atmaina, mokyklos, žiniasklaidos, reprezentacinė valstybės kalba, kurios mokosi kitakalbiai, tai mašininio vertimo ir kalbos technologijų kalba.“²⁶ Apskritai tai, kad valstybė turi bendrinę, kaip prestižinę, kalbos atmainą kalbininkas siejo su jos civilizacine, kultūrine pažanga, o kitų kalbinių atmainų – dialektų, sociolektų – vartojimas visiškai pateisinamas neoficialiuose ir neformaliuose komunikaciniuose kontekstuose.

²³ Kalėdienė, L. (2023 m. balandžio 24 d.). Valdžia nėra neketina mokytis valstybinės kalbos. Prieiga per internetą:

<https://m.kauno.diena.lt/naujienos/nuomones/nuomones/valdzia-ne-neketina-mokyti-valstybines-kalbos-1122616>

²⁴ Sabaliauskaitė, K. (2023 m. lapkričio 12 d.). Kultūros karai ir paliaubos: lietuvių kalbos grėsmės. Prieiga per internetą:

<https://www.lrt.lt/naujienos/nuomones/3/2121491/kristina-sabaliauskaite-kulturos-karai-ir-paliaubos-lietuviu-kalbos-gresmes>

²⁵ Vaicekauskienė, L. (2018 m. gegužės 30 d.). Kalbos ir vertybių puoselėjimas. Ciniškas biznis. Prieiga per internetą:

<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/komentarai/loreta-vaicekauskiene-kalbos-ir-vertybiu-puoselejimas-ciniskas-biznis-500-978826>

²⁶ Vingilis, V. (2024 m. sausio 3 d.). Kalbininkas A. Pupkis: diskutuoti apie kalbos politiką reikia lygiomis teisėmis, atsiribojant nuo nepagrįstų ir iš piršto laužtų teiginių. Prieiga per internetą: <https://www.bernardinai.lt/kalbininkas-a-pupkis-diskutuoti-apie-kalbos-politika-reikia-lygiomis-teisemis-atsiribojant-nuo-nepagristu-ir-is-pirsto-lauztu-teiginu/>

Tai, kad kalbų politikos problematika aktuali visuomenei, signalizuoja ir nuolat įstatymų priėmėjų svarstomi klausimai, pavyzdžiui, dėl kitataučių paslaugų teikimo valstybine kalba ar tai, kad periodiškai kritikuojama oficialioji Kalbos inspekcijos viršininko komunikacija kalbų politikos temomis. Šie klausimai plačiau bus aptarti kitoje analitinėje apžvalgoje.

Šioje apžvalgoje pateikta tik nedidelės dalies subjektų argumentacija prieš ar už dabartinės valstybinės kalbų politikos ir priežiūros tinklo funkcionavimą. Šios mintys ir pažiūros iš esmės atskleidžia, kad tarp įvairių interesų grupių, įskaitant lingvistų bendruomenę, itin ryškus susiskaldymas, kokia kryptimi ilgainiui turėtų būti vykdoma kalbų politika. Viena pusė pasisako už tai, kad ir toliau, nors atsižvelgiant į pokyčius ir naujus reiškinius pasaulyje, kalbų politika ir kalbos priežiūra būtų vystoma kaip iki šiol – gana konservatyviai. Kita grupė kaip tik teigia, kad su kalba susiję klausimai turėtų būti sprendžiami liberaliau ir jos kaita galėtų būti palikta kalbėtojų žinion, o kalbos priežiūros sistema apskritai transformuota arba išvis panaikinta.

6. Apibendrinimas ir akcentai, į ką atkreipti dėmesį ateityje

Kalbų politika, kaip šalies vidaus politikos dalis, Lietuvoje apima įvairių kalbų vartojimo reguliavimą bei skatinimą, siekiant išlaikyti lietuvių kalbos statusą, taip pat užtikrinti tautinių mažumų teises bei galimybes mokytis gimtosiomis kalbomis. Tai – tam tikrų sprendimų, taisyklių ir strategijų rinkinys, kurį institucijos (pvz., vyriausybės, švietimo įstaigos ar tarptautinės organizacijos) priima tam, kad reguliuotų, skatintų ar apsaugotų tam tikras kalbas tam tikroje visuomenėje ar teritorijoje. Ji apima sprendimus dėl oficialių kalbų, švietimo kalbos, mažumų kalbų teisių, kalbų mokymo bei vartojimo viešajame gyvenime. Kalbų politika yra sudėtinga sąvoka. Skirtinguose kontekstuose ir mokslininkų darbuose ji gali būti apibrėžiama įvairiai. Vis dėlto kalbų politika pirmiausia siejama su valstybės ar kalbos institucijų vaidmeniu reguliuoti kalbų vartojimą ir funkcionavimą konkrečioje šalyje. Kitas svarbus aspektas, tai – priemonių rinkinys, valdantis kalbų santykius, kalbos atmainų funkcionavimą ir vartojimą, kalbų mokymąsi ir pan. Kalbų politika yra daugialypė sritis, kurioje susikerta įvairūs kultūriniai, socialiniai, politiniai ir ekonominiai veiksniai.

Lietuvos teisės aktuose, skirtuose kalbų politikos reglamentacijai, formuluojama, kad valstybinės kalbos funkcionavimas ir priežiūra valstybėje grindžiami valstybės politikos sutarimu, kokia kryptimi bus kreipiamas jos vystymas ir plėtra. Tam tikslui Lietuvoje nuo pat nepriklausomybės pradžios buvo įsteigtos ar transformuotos sovietmečiu veikusios kalbų politikos uždavinius ir kalbos priežiūros kryptis formuojančios ir įgyvendinančios institucijos, kurių veiklą finansuoja valstybė. Kalbos priežiūros institucijų tinklas skirtingose šalyse skiriasi priklausomai nuo kalbų politikos, istorinių ir kultūrinių aplinkybių bei nacionalinių prioritetų. Kalbos priežiūra Lietuvoje apima įvairius lygmenis – nuo valstybiniu mastu veikiančių įstaigų – VLKK, VKI, užtikrinančių oficialios kalbos normų laikymąsi, iki specialistų regionuose, kurie kalba rūpinasi lokaliai, taip pat įstatymų priėmėjų, tvirtinančių su kalbų politika susijusius įstatymus. Kiekviena institucija atlieka svarbų vaidmenį formuojant kalbų politiką ir užtikrinant valstybinės kalbos vartojimą oficialiose gyvenimo srityse.

Kalbų politikos formavimą ir įgyvendinimą Lietuvoje užtikrina išplėtotas kalbos institucijų tinklas ir kiti valstybinės kalbos lauko veikėjai. Valstybės keliamų tikslų ir uždavinių, susijusių su valstybine kalba, įgyvendinimą užtikrina ir šalyje veikianti teisinė bazė. Įstatymais, nutarimais, kitais aktais reglamentuojamas ir valstybinės kalbos statusas, lituanistikos stiprinimo siekiai, lietuvių kalbos apsaugos, stiprinimo ir plėtros orientyrai. Kaip matyti, Lietuvoje veikia ne tik išvystyta kalbos priežiūros sistema, gausu ir teisės dokumentų, reguliuojančių su valstybinės kalbos vartoseną susijusius klausimus. Kalbos priežiūros teisinis pagrindas Lietuvoje grindžiamas pamatiniais įstatymais ir poįstatyminiais aktais, kurie apibrėžia valstybinės kalbos vartojimą, norminimą, priežiūrą ir kalbos apsaugą. Bene svarbiausi dokumentai – valstybės Konstitucija, kurioje įtvirtintas lietuvių kaip valstybinės kalbos statusas, ir Valstybinės kalbos įstatymas, kuris nustato valstybinės kalbos vartojimą viešajame Lietuvos gyvenime: viešajame sektoriuje, švietimo sistemoje, reklamoje ir viešosios informacijos srityje, valstybinės kalbos apsaugą, kontrolę ir atsakomybę už Valstybinės kalbos įstatymo pažeidimus.

Kadangi viešasis diskursas funkcionuoja kaip viešumoje kryptingai konstruojamas naratyvas, jis puikiai atspindi visuomenės ar atskirų interesų grupių nuotaikas vienu ar kitu klausimu: gali būti suvokiamas arba kaip suformuotas viešosios nuomonės, arba kaip tik kryptingai kuriamas komunikacijos akto padarinys. Atviri pasisakymai ir reiškiamos nuomonės kalbų politikos klausimais leidžia apčiuopti skirtingų asmenų grupių argumentaciją prieš ir už Lietuvoje brėžiamą šios vidaus politikos dalies kursą. Nesiekiant aptarti atskirų nuomonių vieno ar kito teisės akto priėmimo atveju, šioje apžvalgoje orientuojamasi į bendras nuomonių tendencijas dėl kalbų politikos šalyje įgyvendinimo, išryškinant konfrontuojančias nuomones ir idėjas. Nors pateikta tik nedidelės dalies subjektų argumentacija dėl dabartinės valstybinės kalbos politikos ir priežiūros tinklo funkcionavimo, šios mintys ir pažiūros iš esmės atskleidžia, kad tarp įvairių interesų grupių, įskaitant lingvistų bendruomenę, itin ryškus susiskaldymas, kokia kryptimi ilgainiui turėtų būti vykdoma kalbų politika. Viena pusė pasisako už tai, kad ir toliau, nors atsižvelgiant į pokyčius ir naujus reiškinius pasaulyje, kalbų politika ir kalbos priežiūra būtų vystoma kaip iki šiol – gana konservatyviai. Kita grupė kaip tik teigia, kad su kalba susiję klausimai turėtų būti sprendžiami liberaliau ir jos kaita galėtų būti palikta kalbėtojų žinion, o kalbos priežiūros sistema apskritai transformuota arba išvis panaikinta.

Atkreipiame dėmesį, kad

- esminiai kalbų politikos bruožai Lietuvoje yra šie: pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją, lietuvių kalba yra oficiali valstybės kalba. Ji yra pagrindinė komunikacijos priemonė valstybės institucijose, mokyklose ir viešajame gyvenime;

Analitinių apžvalgų archyvas: <https://lnb.lt/istekliai/kiti-istekliai/analitines-apzvalgos>

Cituojant arba naudojant šį šaltinį, nuoroda į Nacionalinę biblioteką yra būtina. Šioje apžvalgoje pateikiamas turinys nėra oficiali Nacionalinės bibliotekos nuomonė.

LNB / IAS / ZA / 2024-10-22 / Psl. 8 iš 9
© Nacionalinė biblioteka, 2024. / Слава Україні!

valstybinės kalbos apsauga ir plėtra – svarbu išlaikyti ir plėtoti kalbą, skatinti jos modernizavimą ir pritaikyti prie šiuolaikinio pasaulio poreikių; šiuos tikslus įgyvendina kalbos ir valdžios institucijos; kalbų politiką valstybėje reglamentuoja teisės aktai.

- Viena vertus, esama argumentų, kad lietuvių kalbai reikalinga dar apdairesnė apsauga ir priežiūra, ypač turint omenyje globalizacijos iššūkius, kita vertus, akcentuojamas poreikis prisitaikyti prie modernios visuomenės lūkesčių ir leisti kalbai laisviau vystytis be išorinių reguliacinių mechanizmų įsikišimo. Siekiant didinti visuomenės pasitenkinimą kalbų politikos veiksmingumu, būtų tikslinga nuodugniai peržiūrėti kalbos institucijų veiklą ir funkcijas, taip pat kalbos norminimo praktiką. Be to, tobulinant kalbų politiką, svarbu išmintingai derinti lietuvių kalbos apsaugą su atvirumu kitoms kalboms ir kultūroms.
- Į kalbų politikos formavimo procesus būtų naudinga įtraukti daugiau visuomenės atstovų. Prie šių klausimų svarstymo galėtų prisijungti įvairesnės visuomenės grupės, įskaitant lingvistikos ekspertus, kalbininkus ir paprastus vartotojus. Tai padėtų formuoti lankstesnę ir demokratiškesnę kalbų politiką, kuri atspindėtų ne tik formalias taisykles, bet ir visuomenės kalbinės kultūros poreikius. Tokia įtrauktis galėtų apimti visuomenės kalbinį švietimą, gyventojų apklausas ir tyrimus, jų atstovų dalyvavimą komisijų veiklose, įsitraukimą į diskusijas ar forumus ir pan.